

VANREDNA ZAKONSKA ODREDBA I ZAPOVEST POGLAVNIKA
USTAŠKE NDH ANTE PAVELICA O NADLEŽNOSTI PREKIH SUDOVA
I SKUPLJANJU JEVIJEVA U KONCENTRACIONE LOGORE POD
VEDRIM NEBOM

26. juna 1941.

IZVANREDNA ZAKONSKA ODREDBA I ZAPOVJED

Povodom glasina, da bi dne 28. o.mj. u Hrvatskoj imali uslijediti tobožnji progono protiv jednom dijelu pučanstva određujem, da će svatko, tko takve glasove širi, biti stavljen pred prijeki sud.

Podjedno određujem, da će isto tako biti stavljen pred prijeki sud svatko, tko bi uopće bilo kada izvršio bilo kakvo nasilje nad životom ili nad imovinom bilo koga državljanina ili pripadnika Nezavisne Države Hrvatske. Nadalje određujem, da su svi dužnostnici ustaških organizacija i svi zapovjednici i podzapovjednici ustaške vojnice osobno odgovorni za svaki izgred, koji bi se u gore rečenom smislu dogodio te imaju sve ustaške organizacije i tijela ustaške vojnice u cijeloj državi poučiti, da im je dužnost svim sredstvima spriječiti bilo kakav izgred u gornjem smislu. Svaki član ustaške organizacije ili vojnice, koji bi se sam počinio krivcem takvog kažnjivog djela, biti će smjesta strijeljan po ustaškom sudu.

Isto tako svi organi javne vlasti imaju budno bditi nad tim, da se snagom zakona spriječi bilo kakav pokušaj nasilja proti imovine ili života bilo koga državljanina ili pripadnika Nezavisne Države Hrvatske ili stranog podanika, bio takav čin poduzet sa strane neodgovornih elemenata ili službenih osoba.

U svakom slučaju bilo kakvog izgreda u tom pravcu, ako je potrebno, imaju se predstavnici mjestnih državnih vlasti smjesta obratiti na mene osobno, brzglasno ili brzojavno, na što ću po potrebi odrediti im potporu vojske ili moje tjelesne bojne.

Isto tako gdje bi se god pojavili na području Nezavisne Države Hrvatske pod oružjem bilo pojedince bilo u grupi tzv. četnici ili ostatci srbske vojske ili bilo kakve osobe, koje nemaju ovlaštenja nastupati u postrojbi bilo u građanskom bilo u ustaškom ili vojničkom odijelu, dužne su sve vlasti odmah proti njim upotrijebiti mrzlo ili vruće oružje sredstvom oružništva, redovitih ustaških postrojba, a u krajnjem slučaju zatražiti potporu hrvatskog državnog domobranstva.

Budući Židovi šire lažne vijesti u svrhu uznemirivanja pučanstva te svojim poznatim spekulativnim načinima smetaju i oštećavaju obškrbu pučanstva, to se kolektivno smatraju za to odgovornim, *i prema tome će se proti njima postupati i spremati ih povrh kaznenopravne odgovornosti u zatočenička zbirališta pod vedrim nebom.* (Podvukao AM),

Istodobno pozivam sve osobe, kojese se do uspostave Nezavisne Države Hrvatske ogrješivale o hrvatske narodne prohibitke bilo glasajući za nehrvatske stranke, bilo svojim prisustvom u nehrvatskim i protuhrvatskim društvima, bilo svojim sudjelovanjem u korupciji, ili da su se obogaćivali intervencionističkim poslovima, jednom riječju sve osobe, čija je prošlost nehrvatska, protuhrvatska ili društveno nečasna, a koje su se pokušale gurati ili su se čak ugurale u državne službe, u ustaške organizacije ili postrojbe ustaške vojnice, ili čak u Hrvatsko domobranstvo, da se u roku od osam dana same povuku i odstrane, jer će inače nakon izminuća toga roka biti prisilno i na bolan način odstranjene te podvrgnute odgovarajućem postupku.

Napokon pozivam sve i svakoga, da se okani bilo kakove intervencije kod bilo koje državne ili slične vlasti u osobnim kao i u materijalnim predmetima, jer će se svaka intervencija smatrati sabotажom i postupati će se po propisima prijekoga suda. Tko se smatra da je bilo povrijeđen zakon ili njegov probitak, može to uvijek pismeno prijaviti bilo nadležnoj vlasti bilo predsjedničtvu vlade, i to bez ikakve pristojbe.

Dano u Zagrebu, dne 26. lipnja 1941.

POGLAVNIK NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE
Dr Ante Pavelić v.r.

Povodom prednje izvanredne zakonske odredbe i zapovjedi izdajem ovaj

NALOG

Ova izvanredna zakonska odredba ima se kroz tri dana donášati u svim novinama na prvoj strani i objavlјivati putem Radio-postaje kroz tri dana u jutro, u podne i na večer. Ova se odredba ima nadalje plakirati po svim gradovima u cijeloj Hrvatskoj, a sva općinska poglavarstva imaju je proglasiti pućanstvu uobićajenim naćinom. Podjedno se umolјavaju vјerske vlasti da ovu odredbu dadu proglasiti po duhovnim pastirima.

Zagreb, dne 26. lipnja 1941.

Broj: 11541 Pr. M.U.P.

MINISTAR UNUTARNJIH POSLOVA
Dr. Andrija Artuković v.r.¹

Koncentracioni logor Jasenovac 1941—1945, Dokumenta, I, (priredio: A. Miletić), Beograd, 1968 (u dalјem tekstu: A. Miletić, *Jasenovac 1941—1945*), 47-49.

¹ Genocid nad Srbima sprovodili su Andrija Artuković, Pavao Canki, Alija iulјak, Mijo Babić (do pogibije u Hercegovini), Ivan Herenćić i drugi. Na područiu Nevesinja nosilac zloćina je Nikola Mlađenović. Genocidni zloćini vršeni su u jređelu Metković — Mostar (sela Prebilovci i Tasovćići), na području Popova Poja i Trebinja (Jama Jagodnjaća na Ržanom Dolu), Imotskog (ćelina jama), u selina na planini Ozren. Pokolјji srpskog živilja izvršeni su u Lici, na Baniji (Glina) i iCordunu. Pod udarom genocida našli su se Ćigani i Jevreji. Ustaške zloćine iskusili >u i sveštenici Srpske pravoslavne crkve. Ubijen je dabro-bosanski mitropolit Petar Zimonjić, sveštenici su mućeni i proterivani, pravoslavne crkve rušene, pljaćkane i obeštećivane. „Vјerski zloćin genocida” NDH izvršen je uz „saućesništvo Hrvatske katolićke crkve i Vatikana”. (M. Bulajić utvrđuje odgovornost za Andriju Artukovića u genocidu u Jasenovcu, obrazovanju dećijih logora smrti, zatim odgovornost Katolićke crkve — nadbiskupa A. Stepinca i ćasnih sestara Barta Pulherije Gaudencije za smrt dece u logoru Jastrebarsko. — u delu: *Zloćin genocida Enleahzije — suđenje ustaškom ministru smrti dr Andriji Artukoviću*, rukopis, 1987) Prvi masovni pokolјj stanovništva na teritoriji NDH izvršen je 27. i 28. aprila 1941. i Selu Gudovac blizu Bjelovara.

5. jula 1941.

ZAKONSKA ODREDBA

o promjeni zakonske odredbe o prijekom sudu i zakonske odredbe o
pokretnom prijekom sudu

§ 1.

Pred prijeki sud odnosno pokretni prijeki sud bit će stavljen i onaj:

1. koji pisanjem, tiskanjem, izdavanjem ili širerjem knjiga, novina, proglaša, letaka ili slika ili na bilo koji drugi način vrši promičbu ili ide za tim, da stvori uvjerenje ili raspoloženje kod drugih, da se neki dio Nezavisne Države Hrvatske odcijepi iz cjeline, ili kao samostalna država, ili da se spoji s kojom drugom državom, ili da se promjeni današnje državno uređenje, ili da se promijeni politički ili društveni poredak u državi, ili da se uguši ustaški pokret;

2. koji pisanjem, tiskanjem ili širenjem letaka, slika, proglaša ili novina, ili inače iznosi ili pronosi lažne tvrdnje s namjerom, da izvr-gne ruglu ili preziru državne ustanove ili društveni poredak u državi ili ustaški pokret ili ustaške postrojbe, ili koji na spomenuti način nešto iznosi i pronosi s namjerom, da stvori neraspoloženje protiv državnim ustanovama, zakonskim odredbama ili naredbama oblasti ili proti političkom ili društvenom poredku u državi ili proti ustaškom pokretu ili proti ustaškim postrojbama;

3. koji drži kod sebe letak, knjigu ili novine, koje svojini sadržajem vrše promičbu komunizma ili koje sadržavaju kakvo drugo kažnjivo djelo proti obstanku države i njezinu uređenju ili proti državnoj vlasti ili proti javnom miru i poredku ili proti poglavniku ili proti onima, koji ga po ustavu zamjenjuju ili proti ustaškim postrojbama.

§ 2.

Za sva djela spomenuta u §-u 1. bit će kažnjen onaj, koji ih je učinio poslije 10. travnja 1941. godine.

§ 3.

Ova zakonska odredba stupa na snagu danom proglašenja u Narodnim novinama.

U Zagrebu, dne 5. srpnja 1941.

Poglavnik

Nezavisne Države Hrvatske:

Dr. Ante Pavelić, v. r.

Broi CXXXIV-613-Z. p. — 1941.

Ministar pravosuđa i bogoštovlja:

Dr. Mirko Pač, v. r.

NALOG RAVNATELJSTVA ZA JAVNI RED I SIGURNOST USTAŠKE
NDH ŽUPSKIM REDARSTVENIM RAVNATELJSTVIMA O
UPUĆIVANJU SVIH SRBA I JEVREJA U KONCENTRACIONI
LOGOR GOSPIĆ

8. jula 1941.

RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST ZA NEZAVISNU
DRŽAVU HRVATSKU

Broj: 8993

Predmet: Smještanje interniraca.

U Zagrebu, dne 8. srpnja 1941.

ŽUPSKOM REDARSTVENOM RAVNATELJSTVU — SVIMA
REDARSTVENOM RAVNATELJSTVU U ZAGREBU
PREDSTOJNIČTVO GRADSKOG REDARSTVA — SVIMA

Kada interes javne sigurnosti zahtijeva odstranjenje nepoćudnih osoba iz njihovog boravišta imade se sve grkoistoćnjake i Źidove (i koji su prešli na katolićku vjeru poslije 10. travnja 1941.) slati u Gospić na dispoziciju Źupskog redarstvenog Ravnateljstva, u Gospiću, a nikoga više u koncentracioni logor „Danica" u Koprivnici.

Katolike i Muslimane nema se slati u Gospić.

ZA DOM SPREMNI!

M.P.

Po nalogu ravnatelja
Pomoćnik
Obertinski, v. r.

A. Miletić, *Jasenovac 1941—1945*, 52.

DOPIS KOTARSKJE OBLASTI DVOR NA UNI RAVNATELJSTVU ZA
JAVNI RED I SIGURNOST NDH O UPUĆIVANJU ISELJENIKA IZ
MOSTARA U KONCENTRACIONI LOGOR JASENOVAC

5. novembra 1941.

Priepis

Kotarska oblast Dvor na Uni.
Broj: 4810.

Dvor na Uni, 5. 11. 1941.

Ravnateljstvu za javni red i sigurnost.

Z a g r e b

Ćast mi je u prilogu dostaviti transportnu listu izseljenika iz Mostara, koji su dana 5. 11. 1941. odpremljeni u logor Jasenovac:

Jevdić Teodor, Ivković Luka, Janjalija Dušan i Ivelja Vidak privremeno su ostavljeni u Dvoru na Uni, pošto zbog starosti i iznemoglosti po mišljenju lekara nisu sposobni za saćla za put.

Osim toga u kotaru Dvor na Uni privremeno je ostavljen Ilić Jovan, star 60 godina, ćorav, invalid 100%, koji ima jednu ćerku, a koja mora njega voditi, jer ne vidi ništa, a iz tih razloga isti je ostavljen privremeno u Dvoru na Uni.

Ponovo se moli Ravnateljstvo za javni red i sigurnost za žurno rešenje pitanja žena i djece, izseljenike iz Mostara, koji su smješteni u jedan magazin, a nemaju niti hrane niti sredstava za izdržavanje.

Za dom spremni.

Da je ovaj prepis vjeran originalu
tvrdi i ovjerava

Kotarski predstojnik:
u. z. Kriun v. r.

Kotarski predstojnik

(Potpis nečitak)²

A. Miletić, *Jasenovac 1941—1945*, 90.

BISKUPSKA KONFERENCIJA O PREKRŠTAVANJU PRAVOSLAVNIH

Zagreb, 17—18. novembra 1941.

.. . Poglavniče!

Hrvatski katolički episkopat. . . stvorio je ove zaključke o prelazima grkoistočnjaka na katoličku vjeru:

1) Smatra se dogmatskim načelom, da rještba svih pitanja, koja se tiče crkvenog prelaza grkoistočnjaka na katoličku vjeru spada isključivo na kompetenciju katoličke crkvene hijerarhije, koja je jedina ovlaštena po božanskom pravu po kanonskim odredbama izdavati za te crkvene prelaze direktive i propisivati odredbe tako, da je mimo crkvenog autoriteta isključena svaka akcija u tom pogledu. 2) Radi toga nitko osim katoličke crkvene hijerarhije nema prava postavljati „misionare“, koji bi imali provoditi konversije grkoistočnjaka na katoličku vjeru. Svaki takav „misionar“ mora dobiti misiju i jurisdikciju za svoj duhovni rad od mjesnog ordinarijata. Prema tome je protivdogmatski i protukanonski, da bez mjesnog ordinarijata-biskupa dobivaju takvi „misionari“ misiju od općinskih povjerenika, bilježnika ili načelnika, do ustaških dužnostnika, od Vjerskog odsjeka državnog ravnateljstva za ponovu ili od koje druge svjetovne oblasti. 3) Svaki takav „misionar“ mora biti u svom radu ovisan samo od mjesnog ordinarijata ili direktno ili indirektno preko mjesnog župnika. 4) Crkva katolička može priznati valjanim samo one prelaze, koji su se obavili ili će se obaviti pre-

² Jasenovac je logor koji po svojoj monstruoznosti stoji uz Aušvic (Osvjenčim), Dahau, Buhensvald, Mauthauzen i druge nacističke „fabrike smrti“. U njemu je od leta 1941. do oslobođenja logora aprila 1945. prema nalazima Komisije za utvrđivanje ratne štete i zločina pogubljeno 500—600.000 ljudi. Pored Srba u Jasenovcu je umoreno i oko 40.000 Čigana. Ustaška „rasna revolucija“ našla je u Jasenovcu, Staroj Gradiški i drugim logorima NDH sredstvo za ostvarivanje svoje genocidne politike uništavanja Srba, Jevreja, Čigana, hrvatskih antifašista. Uništavanjem Jevreja ustaše su sledile nemačku rasističku politiku, a likvidacijom Srba radili na stvaranju čiste nacionalne države. Srbi su proglašeni za vekovne neprijatelje hrvatskog naroda, strano telo, doseljenike koji su morali nestati u ime nacionalne i rasne „čistoće“. Ustaše su i Muslimanima oduzimale posebnost proglašavajući ih za „cvijet hrvatstva“.

ma tim dogmatskim načelima. 5) Svjetovna oblast ne može „poništavati“ one prijelaze, koji su u crkveno provođeni ne samo prema crkvenim, nego i prema građanskim propisima. 6) Hrvatski katolički episkopat izabire radi toga iz svoje sredine odbor trojice, u koji ulaze: predsjednik biskupskih konferencija, mons. dr. Viktor Burić i apostolski administrator križevačke biskupije dr Janko Šimrak. Taj će Odbor rješavati i raspravljati sva pitanja, koja dolaze u obzir gledom na konverzije grkoistočnjaka na katoličku vjeru. On će raditi u dogovoru s gospodinom ministrom pravosuđa i bogoštovlja, što se tiče građanskih odredaba o prelazima. . .³

V. Novak, *Magnum crimen*, 1948, 628

UPUTE O VJERSKIM PRELAZIMA

³ Nezavisna Država Hrvatska — Ministarstvo Pravosuđa i Bogoštovlja.

Broj: 42. 678-B-1941.

Zagreb, 14. srpnja 1941.

Predmet: Pravoslavni vjerezakonski prelazi.

Biskupskim Ordinarijatima
Nezavisne Države Hrvatske.

Molimo preuzvišeni Ordinarijat, da bi u povjerljivoj formi obavijestio sve upske urede u pogledu primanja pravoslavnih u katoličku crkvu.

Pravoslavcima se neće u nikojem slučaju dopustiti da prelaze u grkokatoličku crkvu.

Intencije su hrvatske Vlade, da se u katoličku crkvu ne primaju pravoslavni >opovi, učitelji zatim uopće inteligencija i napokon bogati sloj trgovaca, obrtnika seljaka radi kasnijih eventualnih odredaba s obzirom na njih, da se ne bi izvrgala neugodnostima vjera i ugled katolicizma. Što se tiče gornjih lica, ukoliko je jedno od njih vezano s katolicizmom na koji način, kao na primjer da je jedno d ženidbenih drugova katoličke vjere i hrvatske narodnosti, onda se u tim slučajevima može primiti u katoličku crkvu, ali uz prethodnu dozvolu Ministarstva Pravosuđa i Bogoštovlja, koje će uzvažiti sve momente, koji govore za to, da se dotiča stranka primi. Veoma je važno pri tom, da li je brak sklopljen u katoličkoj crkvi i da li su djeca odgojena u katolicizmu. Svi ovi vanredni slučajevi moraju biti prethodno poslani k ovom Ministarstvu uz potrebne preporuke katoličkih upskih ureda i hrvatskih nacionalnih ustanova.

Niže i siromašno pravoslavno pučanstvo dopušteno je primati uz prethodnu točku u katoličkim istinama. Ukoliko bi i gore spomenuti navaljivali da budu rimljeni, treba ih u zgodnoj formi zadržavati u katekomentu ili ih na drugi način odkloniti.

Pročelnik odjela za bogoštovlje:

A. R. Glavaš, v.r."

VII, a. NDH, k. 87, reg. br. 37/2

Biskupska konferencija katoličkog episkopata zauzela se za primenu ustaškog zakonodavstva o prekrštavanju na osnovama kanonskog prava, to jest za dobrovoljno prelaženje iz pravoslavne vere u rimokatoličku. Stavljanjem ove formalne ograde Rimokatolička crkva je faktički prihvatila ustašku politiku uklanjanja Srba iz „jedine katoličke države na Balkanu“. Za Krunoslava Draganovića prekrštanje je bilo samo vraćanje pravoslavnih disidenata na „vjeru svojih otaca“, broj žrtava ovog duhovnog genocida ne može se tačno utvrditi, ali nadbiskup tepinac u jednom pismu „Svetom ocu“ iz 1943 — čiju autentičnost na suđenju 1946. sporava — pominje broj od oko 240.000 prekrštenih Srba. Vječeslav Vilder je 17. februara 1942. preko Radio-Londona oštro napao katolički kler i Stepinca, što nisu ali od sebe „ni glas saučešća“ prilikom krvavih pokolja Srba, „u prvom redu svećenika i prvosvećenika hrišćanske pravoslavne crkve, a među njima i takvih koji i u najteža vremena stajali uz bok Hrvata, i katoličkih svećenika“. Nekoliko mjeseci kasnije Vilder je proglasio Stepinca zbog podrške ustaškog režima „**POKOJ-
IKOM U SVOME NARODU I SVIJETU**“. (Prema: Lj. Boban, *Hrvatska u arhivima izbjegličke vlade 1941—1943*, Zagreb, 1985, 28—29, 29—30)

PISMO ENDREA BAJČI-ŽILINSKOG PREDSEDNIKU VLADE I
VRŠIOCU DUŽNOSTI MINISTRA INOSTRANIH POSLOVA
LASLU BARDOŠIU

Budimpešta, 21. aprila 1941.

Moj izuzetno poštovani družel!

Znam u kakvoj si vremenskoj stisci, pa se stoga ni ne trudim da ti ovu svoju molbu saopštim usmeno, tj. radije ću to učiniti pismenim putem.

Mnogima nam smeta ton mađarske štampe kojim se piše o inostranstvu, o nama prijateljskim i neprijateljskim zemljama. Ima već nedelju dana kako nisam slušao londonski mađarski radio, ali mi kažu da nas je grdio na nedozvoljen način. Ali to prema mom shvatanju još uvek nije razlog da naša štampa svoju grdnju upućuje jadnim Srbima, ili da mađarska štampa bude direktno glasnogovornik nemačkog glavnog štaba, i da zanemaruje sve druge vesti iz inostranstva. To nije ništa drugo do podivljala revnost arijevac, koji manje nego Jevreji nekada, poznaju nepisana pravila mađarske razboritosti, duhovne ravnoteže i dostojanstva.

Ne verujem da je prljavi antisrpski ton, koji već nedeljama kulja iz naše štampe i koji će za duže vreme izroditi zlu krv, istovetan sa stavovima mađarske vlade. Neka buduća zlonamerna i antimadžarska politika uzeće u ruke te iste mađarske novine iz nešto ranijeg perioda (decembar prošle godine) i videće plimu naše ljubavi prema Srbima koja je trajala četvrt godine, izjave i slike srpskog kralja i ministara, protokolarnе i nezvanične momente bratimljenja u Beogradu i Budimpešti (koje je zatim smenio zaista nepotrebni ton neprijateljstva koji evi traje već čitave tri nedelje), pa će o Mađarima dobiti veoma gadnu i iskrivljenu sliku. Zulumčarske akcije četnika moramo, naravno, najoštrije osuditi. Ali je teško shvatljivo zašto moramo toliko ocrniti nesrećni, i ovako teško utučeni srpski narod, za koji znamo koliko je silan, čestit i hrabar. Ja gledam i dalju budućnost, gde ćemo mi opet morati pronaći nit zajedničkog razgovora poput one niti iz mohačkog govora. Ali, kako da se ona ponovo pronade, kada ova gomila pobesnelih Švaba seje seme razdora u mađarskim i srpskim dušama. Ne verujem da se ovom tonu raduju i poštени Hrvati, jer ni oni nisu svi kvislinzi, a ima među njima Kačića i Košutića. Po meni, mađarska bi štampa morala da doprinosi zaceljenju srpskih rana nastalih usled neminovnih mađarskih poteza, i ne bi smela da doliva ulje na vatru. Ovakav stepen mržnje nismo ispoljili čak ni u prvom ratu, a tada nismo imali ni sveže potpisani ugovor o večnom prijateljstvu sa Srbijom. Ovo antisrpsko arlaukanje je krajnje neuljudno i u odnosu na gospodina Regenta, jer ie to u najoštrijoj suprotnosti sa smislom, ciljevima i duhom njegovog govora u Mohaču.

Čujem da je u nedelju u podne, ciganski orkestar Kälmäna öläha na radiju izveo odvratnu ratno-huškačku prizemnu pesmu »Stani, stani pasja Srbijo«. To je 1914. bila pesma budimpeštanskog šljama, a ne poštenih vojnika, jer mi smo naučili da cenimo i poštujemo hrabrog srpskog neprijatelja, koji nas je u svemu dostojan. Tukli smo se sa njima, i ja lično sa svojim husarima, čak je naš kadar kasnije iz Arada

remešten u Valjevo; ali smo i tamo ostali zadivljeni pred neizveštačim rodoljubljem i velikom hrabrošću kojom su podnosili svoj nezadnji položaj. Taj će narod opet stati na svoje noge, i opet će, po bilo koju cenu izvojevati sebi slobodu, i tada nam neće biti u interesu da se zaslepljeni divljom mržnjom nađu nasuprot jedno drugom dva čestita i jedno na drugo upućena naroda, mađarski i srpski. I sada je u interesu Mađarske da se u Bačkoj, i verovatno u Banatu dva naroda ponovo približe. Nemojmo nastavljati kratkovidu politiku čiji je moto »Oko za oko, zub za zub«, već im pokažimo da smo superiorniji i bolji od njih. Vladin komesar za Južne krajeve bi trebao da bude pravi Mađar, velikodušan i kulturan čovek, koji bi nasuprot preteranoj revnosti podivljalih sitnih birokrata, bio sposoban da uspostavi vlast i potreban red, ali i da povрати sjaj i toplinu svete krune u jednako meri za sve narode vraćenih teritorija.

Molim te da mi oprostiš što izigravam nepozvanog advokata, ali možda je dobro da u ovom, ne toliko jedinstvenom, koliko služinski lastrojenom mađarskom društvu čuješ i glasove nemira i kritike, jer radi se o iskrenom, dobronamernom i otvorenom mišljenju.

Primi izraze mog iskrenog poštovanja,

na usluzi tvoj

Endre Bajcsy-Zsilinszky

111, Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, om XV, knj. 1. Beograd—Budimpešta, 1986, 84—86.

PISMO BOGDANA RAŠKOVIĆA GENERALU MILANU NEDIĆU
D ZLOČINIMA USTAŠA NAD SRBIMA U LOGORIMA I ZATVORIMA
NA TERITORIJI NDH, A POSEBNO U LOGORU JADOVNO

2. septembra 1941.

Vredmet: Spašavanje Srba iz
Nezavisne Države Hrvatske

PREDSEDNIKU MINISTARSKOG SAVETA
BEOGRAD

Srbi u NDH se ubijaju, kolju, muče i proganjaju načinom, koji ije poznavala do sada istorija ni našeg ni drugih naroda. Prema iskazima nemačkih upućenih krugova, kao najmerodavnijih, ubijeno je od prila do danas do 300.000 Srba u NDH a oko 50.000 nalazi se u raznim oznatim logorima i zatvorima. Mučenja i ubistva, ukoliko se do poetka avgusta za njih saznalo, izneo je u svom izveštaju komesarima br. Petar Kostić advokat iz Banja Luke.

Posle ustanka u Kočićevoj Krajini zverstva ustaša su još pojačana nasovnim ubijanjem Srba. Navodim samo nekoliko karakterističnih irimera:

1) Prilikom napada četnika na Gospić, ubijena su u toku jednoga ana sva lica u logoru Jadovno. Broj ovih lica iznosio je 5670.—

2) Posle krvavo ugušenog ustanka, ustaše, pa i delovi hrvatske vojske, ubijali su u povraćenim krajevima sve što je pravoslavno po ulicama i putevima. Bilo je potrebno više dana da se nevine žrtve sklone. Ubijana su po izjavi jednog ustaše i sva deca od 5 godina na više.

3) U okolini Prijedora pravoslavni narod skupio se u nedelju 6. avgust po već upola razrušenim bogomoljama. Ustaše svi zabarikadirali vrata crkava i svu pastvu puškomitraljezima kroz crkvene prozore pobili.

4) Transportovanje Srba železnicom iz logora u logor vrši se na nečovečanski način. U Jastrebarsko stigao je 20 avgusta jedan blombiran transport iz Gospića sa 5, a 21 avgusta sa 11 mrtvih. U vagone je strpano po 60 do 70 ljudi i transportovano 3 dana u zatvorenim vagonima bez vode i hrane. Dva Srbina, koji zbog prenatrpanosti nisu više mogli da uđu u vagon, ubijeni su na licu mesta.

5) Na dan 31. avgusta transportovana je iz Bosne preko SI. Broda jedna grupa viđenih Srba i na prelazu preko pontonskog mosta na Savi kod Broda, ustaška straža ubila je 50 ljudi, koji su prebačeni i sahranjeni na bosanskoj strani.

6) NDH danas po rđavom vremenu drže Srbe napolju, a gde ih stalno prati nevrema, a pored toga dnevno primaju jedan obrok hrane koji se sastoji od jedne osmine hleba i jedne kašike tople hrane. Decu, žene i muškarce opterećuju grubim i teškim poslovima, što stvara nezadovoljstvo jer ih kod svakog rada biju kundacima i gaze nogama tako da se svakog dana pune bolnice i ambulante.

Da bi prikupili podatke o ovim zverskim postupcima ustaša i da bi se spasli bar najugroženiji i viđeniji Srbi od mučeničke smrti, preduzeo sam sa nekoliko požrtvovanih i hrabrih drugova putovanja po NDH i noseći im potrebne propusnice iz Beograda, doveo ih u Srbiju, sa jedinim ciljem da se spasi Srpstvo. Ovu misiju preduzeo sam iz svoje lične inicijative, bez ikakve nagrade i obavljao je predano uz pohvalu službe pukovnika g. Furstera. Pri svakom putu nastojavao sam, da uzdignem ugled Srbije i da preko zvaničnih faktora u NDH olakšam sudbinu napaćenih Srba. Spašavanje naših sunarodnika vršeno je u početku bez pratnje, a u poslednje vreme, na intervenciju Komesara g. Pantića u pratnji oficira i vojnika nemačke vojske.

Ovim našim radom uzdignut je ugled Srbije kako kod Nemaca, tako i Hrvata, a naročito kod ugroženih Srba, koji su uprlji oči i sve nade u svetu zemlju Srbiju, od koje očekuju jedini spas od zverske ustaške tiranije.

U interesu Srpstva i čovečanstva potrebno je ovaj humani rad intenzivno produžiti u dosadanjem obimu i molim Gospodina Predsednika Ministarskog saveta kao i ostale g.g. Ministre za moralnu pomoć i punu podršku.

Bogdan M. Rašković
Viši čin. Min. saobraćaja
i rez. kapetan II klase.

ZAKONSKA ODREDBA POGLAVNIKA ANTE PAVELIĆA I
MINISTRA PRAVOSUĐA I BOGOŠTOVLJA MIRKA PUKA
O UPUĆIVANJU „NEPODOBNIH I OPASNIH LICA" ZA USTAŠKU
NDH U SABIRNE I RADNE LOGORE

25. novembra 1941.

„ZAKONSKA ODREDBA

o upućivanju nepoćudnih i pogibeljnih osoba na prisilni boravak
u sabirne i radne logore

1.

Nepoćudne osobe, koje su pogibeljne za javni red i sigurnost, ili koje bi mogle ugroziti mir i spokojnost hrvatskog naroda ili tekovine oslobodilačke borbe hrvatskog ustaškog pokreta mogu se uputiti na prisilni boravak u sabirne i radne logore. Ove logore ovlaštena je osnivati u pojedinim mjestima Nezavisne Države Hrvatske Ustaška nadzorna služba.

2.

Trajanje boravka u sabirnim i radnim logorima ne može biti kraće od tri mjeseca ni duže od tri godine.

Ustaški nadzorni zapovjednik može u svako vreme po slobodnoj razsudi pojedinoj osobi smanjiti trajanje boravka i ublažiti stepen opreza i pazke.

3.

Odluka o upućivanju na prisilni boravak u sabirne i radne logore, o vremenu trajanja boravka i o stepenu opreza i pazke, a prema propisima ove zakonske odredbe, donosi ustaško redarstvo kao grana ustaške nadzorne službe.

Sve upravne i samoupravne oblasti, kao i ustanove ustaškog pokreta dužne su ustaškom redarstvu preko župskog redarstva svoga područja prijaviti osobe, navedene u 1. ove zakonske odredbe.

Proti odluci ustaškog redarstva o upućivanju na prisilni boravak u sabirne i radne logore nema pravnog lieka ni tužbe na upravni sud.

4.

Donošenje odluke o upućivanju osoba na prisilni boravak u sabirne i radne logore ima prethoditi postupak, predviđen za upravno kazneno postupanje. Postupak provodi ustaško redarstvo neposredno ili posredio preko upravnih oblasti prve molbe.

5.

Vrieme, provedeno u pritvoru upravnih oblasti i redarstva do donošenja odluke o upućivanju osoba na prisilni boravak u sabirne i radne logore, uračunava se u vrieme trajanja prisilnog boravka u logorima.

6.

Ustaški nadzorni zapovjednik izdat će propisnik o ustrojstvu, poslovanju i stepenu opreza i pazke u sabirnim i radnim logorima, te o uzdržavanju osoba, upućenih u ove logore.

Ova zakonska odredba zadobiva pravnu moć danom proglašenja u Narodnim novinama, a provedba se povjerava ustaškom nadzornom zapovjedniku."

U Zagrebu, 25. studenoga 1941.

Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske
Dr Ante Pavelić v. r.

Broj: CDXXIX-2101-Z-1941

Ministar pravosuđa i bogoštovlja:

Dr Mirko Puk v. r.

A. Miletić, *Jasenovac 1941—1945*, 98—100.

ZAHTEV KOMANDANTA MESTA U BANJOJ LUCI USTAŠKOM
REDARSTVU U BANJOJ LUCI DA SE 88 TALACA SRBA
SPROVEDE U KONCENTRACIONI LOGOR JASENOVAC

12. januara 1942.

PREDMET: Da se taoci otpreme
iz Banja Luke.—

USTAŠKOM REDARSTVU U BANJA LUCI

U ovdašnjem bivšem jugoslavenskom sokolskom domu nalazi se 88 grkoistočnjaka, koji se drže kao taoci pod domobranskom stražom. Od ovoga broja 3 grkoistočnjaka primljena su kao taoci od njemačke vojske, 13 uhićeno od strane našega domobranstva za vrijeme akcija na terenu, a 42 grkoistočnjaka uhitile su i dopratile u navedeni dom Ustaške postrojbe.

Kako prostorije bivšeg sokolskog doma ne odgovaraju za ovu svrhu i kako i pored postavljene straže nije sigurnost bjegunstva zamčena, to molim da se svi naprijed navedeni grkoistočnjaci koji su, uhićeni kao taoci odmah sprovedu u koncentracioni logor u Jasenovac, kako bi se prostorije koje oni sada zauzimaju mogle upotrebiti za korisnije svrhe, a isto i rasteretiti naše domobranstvo da ih i dalje čuva u prostorijama koje su nesigurne. —

ŽURN O JE

Molim izvjestite kada će se otprema izvršiti. —

ZAPOVJEDNIK — PUKOVNIK
LULIC

A. Miletić, *Jasenovac 1941—1945*, 149.

IZVODI IZ MEMORANDUMA POSLANIKA ENDREA **BAJČI**-ŽILINSKOG
REGENTU HORTI MIKLOŠU U VEZI SA KRVOPROLIĆEM
U NOVOM SADU

Budimpešta, 4. februara 1942.

Preuzvišeni gospodine regente!

Mene, skromnog poslanika, koji nema nikakvu vlast, niti obavlja bilo kakve državnopravne funkcije, na neposredno obraćanje Vama, glavi i regentu naše države, obavezuje jedan veliki mađarski problem, koji je qđ vitalne važnosti. Posljednjih nedelja su se u Mađarskoj dogo-

dile takve stvari, koje direktno onemogućuju preduzimanje drugih koraka. Radi se o strahovitim nedelima koja ugrožavaju postojanje Mađarske, njenu budućnost i međunarodni ugled. To *stropošavanje* u "ambis propasti može da spreči samo jedan-jedini zakoniti faktor, jedna jedina muška glava, Miklos Hórhthy regent Mađarske; ali i on samo u slučaju da napregne sve svoje snage.

Preuzvišeni gospodine! Neposredno posle proglašenja Tvoje preuzvišenosti od 1. aprila 1941, u jednom svom, već ranije započetom memorandumu većeg obima, predsedniku vlade tada sam, između ostalog, napisao sledeće:

„Kada se proglas regenta Mađarske uporedi sa proglasom nove hrvatske 'države', tada jasno dolaze do izražaja svi njegovi kvaliteti, čak i oni koji su nam zamerali što smo prišli Trojnom paktu, te dozvolili prolazak nemačkih jedinica kroz našu zemlju u pohodu protiv Jugoslavije, sa izvesnim smirenjem mogu primiti k znanju *da će se mađarska vlada i u budućnosti čvrsto pridržavati pravnih i političkih principa naznačenih u proglasu...*”

B) Pogrom od strane vojske u Novom Sadu

Posle svega ovoga, sa neverovatnim iznenađenjem sam primio vesti o novosadskom krvoproliću. Nisam hteo da verujem svojim očima, ušima. Kako je to moguće? Prema onome što znam, odgovornim predstavnicima srpske manjine u južnim krajevima, dato je od strane vlasti ozbiljno obećanje da je pogrom u Sajkaškoj završen, i da je time *Uglavnom* završeno celo sumorno i *verovatno* samo *prolazno* stanje građanskog rata. Gospodin predsednik vlade je u mom prisustvu izjavio da je još 21. januara telefonirao u Novi Sad te da je zahtevao da ne bude nikakvih grubosti, što je odavalo čvrst stav vlasti po tom pitanju. Međutim, unatoč svemu tome ispostavilo se da je novosadski pokolj po svojoj nemilosrdnosti sličan šajkaškom, ili čak i gori od njega, i da je po svom *karakteru jasnije nego prethodni bio zvanični* vojni pogrom. Šta to novosadski pokolj čini težim od onoga u Sajkaškoj?

Prvo, sama činjenica da je izvršen *dve nedelje* posle prethodnog krvavog pogroma;

Drugo, u Novom Sadu nije bilo oružanog napada od strane Srba (kako je to bilo u Žablju), što je tamo poslužilo kao povod za lavinu tragičnih događaja,

Treće, odgovornost zapovednika segedinskog vojnog korpusa i komandanta vojnih snaga u Segedinu (da li je to jedna ličnost ili dve?) ia ove događaje;

Četvrto, ceo je pogrom bio unapred podlo isplaniran o čemu 3ostoji mnogo dokaza...

Prema mojim obaveštenjima novosadska „racija" se odvijala ovako:

Vojne vlasti su stanovništvu zabranile svaki izlazak iz kuća. Čak su i roletne i zavese morale biti spuštene, kako niko ne bi imao pogled na ulicu. U gradu, u kom je na ovaj način zaustavljen svaki život, pogotovu u njegovim bogatijim delovima, započeta je premetačina prema okruzima. Novine se tog dana nisu pojavile, jer štampari nisu mogli ići na posao. Žandarmerijske i vojne patrole pod rukovodstvom podoficira, prvog su dana (21. januara), navodno prema ranije utvrđenim listama po okruzima, vršili pretres kuća i legitimisanja Srba i Jevreja.

Zatim su ih masovno, vojnim kamionima, odvozili na obalu Dunava, tamo ih zajedno (žene, muškarci i decu) po turnusima skidali na golo, streljali i bacali u Dunav pod led. Tokom noći su navodno topovskim granatama bušili led kako bi voda odnela leševe. Na obali Dunava, broj masovno umorenih je i prema najblažim procenama iznosio nekoliko stotina. Ali, pogrom nije vršen samo na ovaj šablonski način. Jedan moj novosadski prijatelj, izvanredni rodoljub i Mađar, rekao je u prisustvu mojih budimpeštanskih prijatelja da je na reformatskom groblju *sopstvenim očima video barem 80 leševa*. Drugog dana je postupak znatno pojednostavljen. Ljudi su ubijani u svojim stanovima, uništene su čitave porodice zajedno sa decom, kuće su opljačkane, kase za novac obijene, a leševi su ubacivani u vojne automobile i odvoženi na Dunav gde su bacani pod led...

Preuzvišeni gospodine! Ovi su podaci s jedne strane samo fragmentarni, s druge strane ne mogu ni biti tačni, jer se lako može dogoditi da se za mrtve proglaše i oni koji su uspeli na vreme da se sklone. *Ali sve to ne menja suštinu. Ne umanjuje neizmernu sramotu, što je sa evidentnim znanjem višeg vojnog zapovedništva i uz njegovu punu odgovornost došlo do ovog odvratnog i nečovečnog pokolja...*

Predsednik vlade se danas svim silama upinje da skupi nedovoljno ubedljive dokaze da se tu zapravo ne radi o ničem ozbiljnom do o boljševičkoj opasnosti. A ja, skromni, jednostavni i slobodni mađarski poslanik kažem sledeće: *stvarna nevolja i opasnost nije tamo napolju, već ovde kod nas*. Taj otrov koji se nagomilao ovde unutra, sada se se tamo u Žablju i Novom Sadu, izlio kao iz nekog groznog prišta...

Izneo sam na osnovu pouzdanih obaveštenja ono što se dogodilo, mada su u *brojkama, pojedinim detaljima moguća i manja ili veća odstupanja*. To je sasvim razumljivo jer moji podaci ne potiču iz službenih izvora. Prema mom shvatanju, suština i nije u brojkama i detaljima, *ako je uglavnom istinito ono što sam izneo*, pa se na osnovu toga sa dosta pouzdanja mogu izvoditi zaključci...

Preuzvišeni gospodine! Nečovečnosti ovakvih razmera su užasavajuće, i ne mogu ostati nekažnjene, bez zadovoljštine. Pitanje je samo da li kaznu treba da odredi sama Mađarska, regent Mađarske u smislu njenih zakona, ili će to eventualno uraditi neko drugi možda višestruko oštrije za pobeđničkim zelenim stolom inspirisan strašnim zakonima krvne osvete, *ali tada neće biti kažnjeni stvarni krivci, već će posledice snositi naš dragi i nesrećni narod*.

Nemačka štampa iz proglasa predsednika Roosevelta kog je uputio Poljacima prenosi sledeću rečenicu: „Zapamtite strahote koje su izvršene nad nedužnim Poljacima, muškarcima, ženama i decom“. Strašno je čak i pomisliti da bi možda u skoroj budućnosti pred svetskim javnim mnjenjem i nas mogle snaći slične optužbe, možda baš lično od strane predsednika SAD, za koga dobro znamo koliko visoko ceni regenta Mađarske koga i sam zove „velikim evropskim džentlmenom..“

S najdubljim poštovanjem, uvek verni sledbenik Tvoje preuzvišenosti još iz segedinskih dana.

Budimpešta, 4. februar 1942.

P. S. Posle završetka ovog memoranduma iz najpouzdanijih izvora sam dobio listu koju prilažem, koja prema imenima i prezimenima te punoj adresi navodi imena onih Srba koji su u Novom Sadu ubijeni 21, 22

i 23. januara. Prema navodima istog, broj ubijenih Jevreja je znatno veći, i prelazi hiljadu. Ovi podaci, koji su tačni, potkrepljuju ono što sam naveo u memorandumu.

Prevod je veran.

Novi Sad, 30. septembar 1942.⁴

VII, Zbornik NOR, tom XV, knj. I, 264—268.

IZVOD IZ IZVEŠTAJA NEMAČKOG POSLANSTVA U ZAGREBU
(ZIGFRIDA KASEA) MINISTARSTVU INOSTRANIH POSLOVA
NEMAČKOG RAJHA O SITUACIJI U KONCENTRACIONOM
LOGORU JASENOVAC

Februar 1942.

„... 2. 42. na poziv vlade predstavnik ovog poslanstva razgledao je koncentracioni logor Jasenovac. Za razgledanje su bili pozvani i prisustvovali su predstavnici štampe Italije, Rumunje, Mađarske, Nemačvc, zatim sekretar papske nuncije, sekretar nadbiskupa Stepinca, kao predstavnik Feldkomandanture, major Knèhe. Razgledanje je predvo-lio državni sekretar Eugen Kvaternik.

Putovanje do Jasenovca izvršeno je specijalnim vlakom, a od stane učesnici su prevezeni saonicama.

Najprije je pokazan štab logora sa svojim pojedinim odeljenjima. >n se sastoji od komandanta logora, kapetana Luburiča, jednog zame-lik, 2 adutanta, odeljenja za organizaciju rada, zdravstva, uporabe snabdijevanja. Planove za gradnju logora izradio je kapetan Luburić eć u emigraciji. Oni su, poslije razgledanja njemačkih instalacija, po-oljšani. Prema tvrđenju državnog sekretara Kvaternika, organizacija i

⁴ Mađarske trupe su neposredno po ulasku u Novi Sad, 13. aprila 1941, zapo-ele sa ubijanjem Srba. Istog dana izvršeni su masovni masakri nad srpskim ivljem u Sirigu. Zločini su nastavljeni u Somborn, Srbobranu, Žedniku, Čurugu, iačkoj Topoli, Senti, Staroj Kanjiži i drugim bačkim gradovima i selima. Poslar lik mađarskog parlamenta Endre Bajči-Žilinski reagovao je na nove zločine honve-la memorandumom upućenim regentu Hortiju februara 1942. Iako je memoran-ium sročeo sa obazrivošću, počivajući na zahtevu da se primenjuje zakon, nje-ov sastavljač nije mogao da se ne užasne nad sadizmom mađarske soldatske. O ikolnostima pod kojima je nastao memorandum poznato je sledeće: kada je En-Ire Bajči-Žilinski 21. januara 1942. saznao za krvoproliće a u Sajkaškoj, pi-leno je tražio prijem kod predsednika vlade Lászla Bárdossyja. Predsednik vlade rvo nije udovoljio njegovoj želji, ali ga je sutradan ipak primio. Pokušao je da a umiri rećima da je „ekscesa istini za volju bilo, ali da je stanje zadovoljava-le“, pa je obećao da se „događaji neće ponoviti“ (MSRV. AO-M. 2/2; HL. HM. J42. I/a, odeljenje 5947/eln.), iako je već tada znao da je racija počeo od jutar-jih sati 21. januara proširena i na grad Novi Sad. U noći 22. januara u Budimpe-u je stigao jedan javni tužilac koji je službovao u Novom Sadu, od koga je ajči-žilinski doznao najnovije vesti o događajima u gradu.

Koristeći se i podacima koje je od njega dobio Bajči-Žilinski je 29. ja-, uara po ovom pitanju istupio u spoljnopolitičkom odboru Parlamenta. U govoru, oji je stalno bio prekidano upadicama i žamorom, žestoko je istupio protiv terora

Bačkoj, a za događaje je okrivio predsednika vlade Barđošija, koji je posle aga učinio sve da se Bajči-Žilinski ukloni iz Spoljnopolitičkog odbora. Pošto ovor nije mogao da završi pod normalnim okolnostima, on je ono što je name-avao reći, formulisao u jednom memorandumu. Ceo bački slučaj smatrao je to-ko sramotnim da o njemu (barem privremeno) nije želeo da govori javno, u Parl-imentu. Zbog toga je ovaj memorandum 4. februara 1942. godine uputio Hortiju, toleći ga da prema ubicama preduzme odlučujuće korake.

uređaji logora su novi i datiraju od 1. siječnja 42. Upućivanje zatočnika u logor vrši se na slijedeći način: policijska uprava koja je izvršila hapšenje mora podnijeti zahtjev političkoj policiji koja odlučuje o tome hoće li uhapšenik biti prebačen u koncentracijski logor ili ne. Poslije toga kažnjnik se upućuje u logor i po njemu se izdaje točna personalna lista. Dalje on biva ubilježen u logorsku kartoteku iz koje se kopija liste o njemu nalazi u Zagrebu. U toj listi nalaze se najtočniji lični podaci i rubrike o zapošljenju i ponašanju. Zatočenik se svakih 14 dana iznova ocjenjuje.

Organizacija rukovodećeg logorskog štaba ostavlja dobar utisak (također izgleda je besprijekoran, bez prigovora, i postupak upravljanja ličnom imovinom koja se od zatočenika prilikom njihovog privođenja mora oduzeti).

Zatim je pokazana lična kartoteka vodstva čuvara logora. Za svakog ustašu uspostavlja se personalni dokumenat prema sada uobičajenoj formi kod ustaša. On mora dalje položiti posebnu zakletvu da svoju moć neće zloupotrebiti i da se neće bogatiti na račun zatočenika, uz prijetnju smrću (pokazani su grobovi 10 već strijeljanih ustaša, pred kojima se ova zakletva mora položiti. Kako je saopćio državni sekretar Kvaternik, slijedećeg tjedna će još dva ustaše biti strijeljani).

Poslije toga pokazan je sam logor. To je jedna stara ciglana, koja je u roku od 4 mjeseca od ustaša bila preuređena u sadašnji koncentracijski logor. Smještaj je izvršen po drvenim barakama, sa po okruglo 100 ljudi u svakoj. Ležajevi za spavanje su dvospratni, barake besprijekorne. Dalje, postoje kuhinjska i sanitetska baraka. U sanitetskoj baraci je pored jedne sobe za pregled, u kojoj se nalazi logorski liječnik (Židov, hirurg) i zubni liječnik (također jedan Židov, koji je studirao u Njemačkoj), smještena bolnica. Bolesnici leže u posebnim jednokrevetnim posteljama i imaju krevetski veš. Doktorska ordinacija dobro je opremljena, ormari sa instrumentima. Ispred ordinacije nalazi se kupatilo. Kuhinjska baraka podijeljena je na magazin za namirnice i samu kuhinju. Također je i ovaj uređaj bez prigovora. Jelo kuhano u toku jučerašnjeg dana 100% je bolje od onog koje sada u Zagrebu može sebi da osigura jedan radnik. Prema podacima komandanta logora, dnevno se kolje 7 goveda, odnosno upotrebljava drugo odgovarajuće meso. Na jednoj tabeli, na primjer, stajalo je da je 300 grama mesa predviđeno po osobi, dnevno. Stanje sljedovanja hrane sasvim je dovoljno. Na pitanje o tome odgovoreno je da zatočenike hrane zbog toga dobro, jer su zainteresirani za njihovu radnu sposobnost, snagu.

Logor dalje raspolaže štalama za oko 170 do 180 komada stoke, oko 130 svinja, najmanje 100 pataka, gusaka, kokošiju i jednim malim stadom ovaca. Klaonica je smještena u posebnoj baraci i nalazi se također u besprijekornom stanju. Za pekaru i druge magazine namirnica zida se čvrsta zgrada, a planirane su još tri.

Zatočenici su podijeljeni na stotine, koji se zatim dalje dijele. Ovu podjelu vrše sami zatočenici. (Na gradilištu su do sada smješteni jedna kovačnica sa većim ili manjim mijehom, jedna radionica za opravku automobila, jedna ciglana sa kapacitetom od oko 2 milijuna cigli, jedna strugara, jedna stolarija, jedan arhitektonski biro i jedna postolarska radionica. Dalje, nekoliko zatočenika radi na keramičkim poslovima i krečenju. Logorska krojačnica je relativno mala, ali će biti proširena. Planirano je dalje i povrtlarstvo).

Izgradnji logora u osnovi predstoje slijedeći planovi: jednom treba to da postane veliko dobro sa uzgajalištem za oko 5000 ovaca, kako bi se proizvodima sa ovog dobra mogla regulisati potrošnja prehrambenih proizvoda. Dalje, u logoru, koji treba da bude sveden na brojno stanje od 10.000 zatočenika, izgradile bi se prostorije za snabdjevanje i naooružanje ustaša i, po mogućnosti, domobrana. Osim toga, izgradnjom fabričkih postrojenja treba da bude podignuto i radničko naselje, škole i upravne zgrade. Prema planovima arhitektonskog biroa sav za ovo potrebni materijal proizveo bi se u samom logoru, koji bi zatim specijalne građevinske komande, jedinice, na licu mjesta montirale, gradile.

Disciplina u logoru je dobra. Koncentracioni logor u svom sadašnjem stanju daje u potpunosti besprijekoran i dobar utisak. (Može se, sa dobrim razlogom, odbaciti kao neosnovane sve glasine koje kruže o Jasenovcu). Brojno stanje logora je trenutno oko 1000 ljudi, od toga su otprilike 75% Židovi. Ostatak otpada na Cigane, Srbe i komuniste. (Zatočenici su obilježeni crvenim, zelenim, plavim i žutim trakama na rukavima) ... "5

A. Miletić, *Jasenovac 1941—1945, 170—172.*

⁶ Prema sačuvanim dokumentima može se zaključiti da je u leto 1942. Gleze fon Horstenau formalno zatražio izveštajima nemačkog poslanika u Zagrebu o ustaškim zločinima nad Srbima. Takav je, na primer, i sledeći izveštaj:

„Kod Slavonske Požege nalazi se jedan koncentracioni logor, koji nosi ime 'ustaški iseljenički logor'. Upravnik ovog k. 1. je bivši katolički sveštenik, a sada čuveni čuveni ustaša Klajić... Na dan 27. avgusta u logor je dopremljeno 378 zarobljenih Srba iz Bosne i smešteno u jednu baraku. Za vreme transporta teško mučeni, zarobljenici su bili skroz krvavi. Od nekog, svedoku nepoznatog nadleštva, došlo je naređenje da dnevno mora biti ubijeno 20 zarobljenika...

Ustaše su svakog dana u barakama bezrazložno tukli Srbe kundacima svojih pušaka. Svakog dana je izdvajano po 20 ljudi i izvođeno u dvorište. Tamo su deseterica bivala odmah ubijena batinama. Preostala deseterica morala su da iskopaju rake, u njih ubace leševe i onda se i sami u njih smeste, gde su potom bili streljani.

Tokom jednog uobičajenog mučenja, pokušao je jedan zarobljenik da od svog mučitelja otme pušku. Kad je ovo dojavljeno komandantu logora Klajiću, on je naredio da se svi logoraši pobiju vatrom iz mitraljeza sa dum-dum mecima. Čitav sat je trajala paljba sa ulaza u barake. Izgled baraka posle ovoga ne može se opisati. Židovi su bili krvlju pošpricani i sa njih su visili komadi mesa i prosutih mozgova, dok su podovi bili prekriveni unakaženim leševima. Barake su ostale u ovom stanju puna dva dana, sve dok nije pristigao novi transport zarobljenika, koji su ih onda očistili..."

Izveštaj Gleze fon Horstenaua poglavniku i Kašu odnosi se na masakr Srba u selu Kukujevci kod Lipika, 11. oktobra 1942:

„Selo je... imalo 2 hiljade stanovnika od čega su 90 odsto bili Srbi. Ostatak od 10 odsto otpada na Hrvate i Čehe. Sada je selo takoreći opustelo, budući da su svi Srbi pobijeni ili otpremljeni u logor. Kuće Srba su opljačkane i opustošene. Prema izjavama hrvatskih stanovnika, ustaše koje se još uvek nalaze u selu, razneli su sve što je iole bilo vredno. Stoka Srba luta bez nadzora okolo, a ustaše uzimaju kad im i koliko treba.

Predsednik opštine, koji je, istina, bio mrtav pijan, na pitanje koliko je Srba ubijeno, rekao je — 40 do 45 muškaraca, žena i dece.

Masovna raka nalazi se oko 300 metara severno od seoske crkve i zauzima prostor od blizu 120 kvadratnih metara. Ja sam naredio da se na dva metra kopa i od zemlje oslobodi po jedan leš. Jedan leš bilo je telo nekog muškarca i na njemu sam, na levom delu potiljka, otkrio duboku, kao šaka široku ranu, koja je mogla nastati samo snažnim udarcem. Drugi leš je, po svoj prilici, bio ženski. Pošto je on ležao duboko, zbog kratkoće vremena nije sasvim otkopan i zbog toga se nisu mogle ustanoviti rane.

Jedan pouzdani poverenik, koji inače nije mogao da tačno kaže koliki je broj ubijenih, smatra da je broj koji je naveo predsednik opštine isuviše mali.

Upitan za držanje Srba, on je izjavio da su Srbi bili potpuno lojalni i mirni i da, uopšte uzet, nisu dali povoda ni za kakve tužbe. To su jednoglasno potvrdili i Hrvati iz mesta. U partizane treba da je tokom vremena iz sela otišlo oko 200 ljudi. Poslednje nedelje, po svojoj prilici, treba da su u partizane odbegli svi oni koji su se mogli spasiti od ustaša."

O postupcima prema Srbima u Sremu i Bjelovaru novembra 1942. Gleze fon Horstenau piše:

„Pošto je Dido Kvaternik, patološki sin patološkog maršala — majka je (bila) kćerka Jošua Franka, polujevreja, ali jedini čestiti član familije — zajedno sa Tomićem, sadističkim starateljem za ličnu sigurnost poglavnika, na najgrozniji način napravio reda' u Sremu, upravo pred naš let u Sovjetski Savez saznao sam da se takođe u Bjelovaru, nekadašnjoj domovini varaždinske 16. pešadijske divizije, nešto sprema. Dva dana pred let, telefonirao sam o tome sa poglavnikom, koji mi je na to rekao, da je on od velikog župana dobio obaveštenje da je u Bjelovaru sve u najboljem mogućem redu. Sa podsmehom na usnama to isto mi je rekao i mladi Kvaternik, na samom aerodromu. Naravno, sve je to bila čista laž. Još nekoliko dana ranije, Kvaternik junior je poslao Tomića, za čiji se opoziv iz Srema angažovao čak i Kaše, sa njegovim čoporom, da bi po mogućstvu temeljito uvalio u nesreću još jedan komad hrvatske zemlje.

Kad smo se vratili iz Rusije, ja sam, prirodno, odmah saznao za bezmernu svinjariju koju je počinila ova banda zločinaca i ubica. Ponovo sam se obratio poglavniku, a on mi je preko Iva Perčevića, čija je uloga iz dana u dan sve nemogućnija, pismeno odgovorio da su u Bjelovaru, na žalost, bili prinuđeni da uhapsu četvoricu komunista. U stvari bilo je u tom času najmanje šest hiljada pet stotina nesrećnika oba pola i svih uzrasta bačeno u zatvor ili odvedeno u još grozniji logor ili pak upućeno na drugi svet. Još uvek mi se jedno iks prodavalo za ipsilon, tako da mi je to na kraju bilo toliko glupo da sam, u prisustvu poslanika Kašea i njegovog šefa generalštaba Prpića, zatražio da se u Bjelovar uputi jedna mešovita nemačko-hrvatska komisija... Slika, koja se ponudila ovoj komisiji, bila je, najblaže rečeno — jeziva. U samom gradu je najmanje 6 hiljada ljudi palo u kandže zločinaca — da i ne govorimo o Grubišnom polju, zavičaju Petra Preradovića, koji je i sam bio pravoslavac sve do svog stupanja u Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mestu, i drugim naseljima. Svuda su žrtve bili svojom religijom i nacionalnom pripadnošću obeleženi Srbi, čiji su se očevi do u X-koleno borili pod carskim zastavama. Tomić je zbog toga smenjen i Pavelić je obećao da će ga likvidirati. Kad sam, međutim, posle nekoliko dana, zbog jednog drugog slučaja, izišao na teren, mogao sam da vidim na glavnoj železničkoj stanici u Sisku kako se kreću bez nekog reda, tamo i ovamo, teretni vagoni kroz čije su okovane prozore provirivale danima nehranjene žene sa decom. Sve žrtve divnog ustaškog režima.

... Još se moji bes ne beše sasvim ni stišao zbog Bjelovara, kad sam saznao da su ustaški zločinci iz logora Jasenovac (mesto strave) upali u tri sela na Savi, koja su pred kraj godine (1941) prešla u katoličku veru. Na moju telefonsku intervenciju poglavnik je obećao da će preduzeti odgovarajuće mere. Ali, samo dva dana potom, javio mi je moj hrvatski prijatelj da je došlo do novog napada na ova nesrećna sela. Rešen na sve, požurio sam se do šefa države i izjavio mu da ću lično da posetim tako strašno mi opisani logor u Sisku, a osim toga i sela na Savi. Zahtevao sam da sa mnom pođu i ustaški funkcioneri... Pavelić mi je dodelio jednog državnog sekretara (Šajića, pr. a.) i svog krilnog adutanta — ustašu (Lisaka, pr. a.). Osim mene i njih, na put su još krenuli Mecger, garnizonski štabski lekar i nekoliko službenika nemačkog ureda za rad u Zagrebu...

U Sisku sam doživeo već opisanu scenu na železničkoj stanici. Lekara sam poslao da pogleda vagone izbliza. Sam nisam prišao nijednom vagonu...

Posle svega smo se uputili u koncentracioni logor koji je bio smešten u jednoj fabrici. Užasna slika. Malo muškaraca, mnogo žena i dece slabo odevene, kojima je postelja bila hladni kamen. Goli kosturi... Komandant logora — dripac. Ignorisa sam ga. Svojoj ustaškoj pratnji sam rekao: „Kad čovek ovo vidi, on može samo da pljune... samo da pljune, moja gospodo! I najstrašnije: u jednoj prostoriji, duž zida, na retko nabacanoj slami, svakako zbog moje inspekcije, oko pedesetoro gole dece, delom već mrtve, delom na izdisaju! Ne treba zaboraviti da su koncentracione logore pronašli Britanci u Burskom ratu. Ali ova staništa groze u Hrvatskoj, pod poglavnikom koga smo mi ustoličili, vrhunac su užasa. Najgore, međutim, treba da je u Jasenovcu, u koji običan smrtnik ne sme ni da priviri...

Preko tumača ja sam razgovarao sa nekima od ovih sirotana, pružio im uku i mnogi od njih su, najverovatnije odmah po mojoj poseti, mogli da odu tući, gde su sigurno zatekli uništeno sve bez izuzetka. Čak i u Nemačkoj zaposeni radnici nalazili su se u rukama ovih razbojnika. Za njih i članove njihovih >orodica naredio sam da se smesta puste na slobodu."

O masakru u selu Crkveni Bok na Savi Horstenau beleži:

„U nesrećno selo upalo je u dva maha po pet stotina baraba.. pod koandom dvojice ustaških poručnika i ubili sve one do kojih su stigli, žene silovali i do smrti kinjili, decu pobili. Ja sam video u Savi jedan ženski leš iskopanih čiju i sa komadom drveta uguranog u polni organ... Sirotica najviše dà je naia 20 godina kada je dopala šaka ovim nemanima... Na uglu jedne kuće, ladne svinje kidale su leš nekog muškarca. Sve kuće su bile popljačkane...

Nije naodmet zapisati da su se pljačkaši i ubice nevinih u selu Crkveni Bok, teli da prikažu kao nekakvi kulturtregeri. Oni su iz logora Jasenovac doveli u 200 nekih dvadesetak Hercegovaca, muškaraca i žena, izbeglica, i predstavili ih ao nove doseljenike. Ja sam naredio da mi se oni pokažu i pri tom sam na njihovom desnom krilu otkrio četiri Jevrejina, koji su mi na odličnom nemačorn jeziku iskreno rekli da su iz Osijeka i da u Jasenovcu obavljaju dužnost kojijaša... Na to sam zapovedio da se cela grupa vrati tamo odakle je i došla, loji ustaški pratioci gledali su u mene delom posramljeno, a delom drsko i izivili su na povratku mom čestitom (adutantu) Mecgeru, koji je sedeo do njih, a su njihove metode prema pravoslavicima jedino ispravne. Pri tom nisu propuhsi da naprave zlobne primedbe na račun nemačke odgovornosti za slične sluajeve. Na žalost, takvih slučajeva je bezbroj mnogo..." (Prema: V. Kaziiniro, ić, NDH u svetiti nemačkih dokumenata i dnevnika Gleze fon Horstenau Hl—1944, Beograd, 1987, 122—128)